

УДК 338.5.01

Віктор Лашак
Юлія КозубViktor Laschak
Julia Kozub**ВИДАТКОВО-БЮДЖЕТНИЙ МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ НА СПОЖИВЧІ ЦІНИ В УКРАЇНІ****COST-BUDGETARY MECHANISM OF THE EFFECT ON CONSUMER PRICES IN UKRAINE**

Концентрація значних фінансових коштів у державному бюджеті дає можливість дискреційно чи недискреційно впливати на найважливіші показники функціонування економіки. Зокрема за допомогою цільових бюджетних видатків держава здатна змінювати вартісні пропорції суспільного відтворення, рівень і структуру цін як на макро-, так і на мікрорівні. Видатки із бюджету на державне споживання та трансферти у короткостроковому періоді підвищують сукупний попит і макроекономічний рівень цін, а в довгостроковому, оскільки є наслідком фіскальної політики держави, можуть гальмувати економічний розвиток.

Ключові слова: споживчі ціни, бюджет, видатки, трансферти, субвенції, держзамовлення.

Концентрация значительных финансовых средств в государственном бюджете дает возможность дискреционного или недискреционного воздействия на важнейшие характеристики функционирования экономики. В частности с помощью целевых бюджетных расходов государство способно изменять стоимостные пропорции общественного воспроизводства, уровень и структуру цен как на макро-, так и на микроуровне. Расходы из бюджета на государственное потребление и трансферты в краткосрочном периоде повышают совокупный спрос и макроэкономический уровень цен, а в долгосрочном, поскольку являются следствием фискальной политики государства, могут тормозить экономическое развитие.

Ключевые слова: потребительские цены, бюджет, расходы, трансферты, субвенции, госзаказ.

The concentration of significant financial assets in state budget makes possible discretionary or non-discretionary influence on the most important indicators of economy functioning. Particularly through targeted on-budget expenditures the government can alter price proportions of social reproduction, price level and structure on both macro- and microlevels. Expenditures from the budget for public consumption and transfers in the short term increase aggregate demand and macroeconomic prices and in the long term, as they are a consequence of state fiscal policy, may hinder economic development.

Keywords: consumer prices, budget, expenditures, transfers, grants, government order.

Постановка проблеми. Дослідити дію видатково-бюджетного механізму на регулювання споживчих цін.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Механізм регулювання цін, у межах якого розглядається використання фінансових важелів впливу, побудований на основі двох основних концепцій державного регулювання економіки: теорії Дж. М. Кейнса [1] та монетарної теорії М. Фрідмена [2]. У межах цих концепцій та їхнього поєднання написано ряд наукових робіт такими вченими, як Пол Семюелсон [3], В. С. Пінішко, Т. В. Мединська [4], Я. В. Литвиненко [5], М. М. Артус [6], Л. О. Шкварчук [7], В. П. Дьяченко [8]. Однак ними не досліджено дію видатково-бюджетних важелів впливу залежно від точки прикладення на динаміку цінових коливань.

Метою дослідження є дослідження дії та впливу видатково-бюджетного механізму на об'єкт державного регулювання – споживчі ціни.

Виклад основного матеріалу. Видатково-бюджетний вплив на споживчі ціни здійснюється в таких напрямках. По-перше, через вплив на пропозицію. Держава надає соціальний статус певним видам товарів, робіт та послуг, що передбачає їх доступність для різних верств населення незалежно від їх доходів. У цьому напрямку задіюється як механізм бюджетного дотування галузей, які виробляють дані продукти, так і механізм втручання та регламентації ціноутворюючих процесів. Здійснені видатки здешевлюють дотовану продукцію для споживачів, в результаті на неї встановлюється ціна, нижча рівноважної. У випадку втручання у процеси ціноутворення держава защемляє інтереси виробників, які прагнуть отримати максимальний прибуток. Для здійснення контролю за дотриманням вимог законодавства в сфері ціноутворення держава здійснює видатки на утримання контролюючих органів. По-друге, на підвищення потенціалу попиту впливає збільшення

державою видаткової частини бюджету, яка частково трансформується в зарплату працівникам бюджетних установ, а також фінансування трансфертів населенню та інші видатки, які збільшують наявний дохід і споживчі можливості домашніх господарств. По-третє, держава може впливати на макроекономічному рівні як на попит, так і на пропозицію через зміну обсягів державного споживання, використовуючи механізм державних закупівель та інтервенцій, який дає можливість виступати активним учасником ринкових ціноутворюючих процесів.

Фінансова підтримка підприємницького сектора та населення за рахунок бюджетних коштів надає можливість нівелювання диференціації доходів різних категорій домашніх господарств, даючи змогу придбавати соціально значущі товари і послуги, підтримує галузі виробництва, які визначені пріоритетними для країни з огляду на її економічну безпеку. В той же час широке застосування субвенцій породжує низку проблем мікроекономічного та макроекономічного характеру. Субвенції підприємствам (як і непрямі податки) належать до засобів безпосереднього впливу на ціни з мікроекономічною чи мезоекономічною сферою поширення, але, на відміну від непрямих податків, мають знижувальний вектор дії на ціни. Зменшення бюджетних асигнувань на розвиток національної економіки до оптимальних меж є об'єктивною метою ринкового господарювання, де виняток становлять такі основні причини. По-перше, наявність певних видів товарів, послуг і робіт, виробництво яких є соціально важливим і вони мають високу споживну вартість. Ціни чи тарифи на них підтримуються нижчими за їхню собівартість, і без державної допомоги виробники не мають фінансових можливостей для виробництва і розвитку. До цих галузей належать паливно-енергетична, житлово-комунальне господарство, тепловодопостачання, транспорт, зв'язок тощо. По-друге, в умовах жорсткої зовнішньої конкуренції функціонування і розвиток наукомістких і технологічно складних пріоритетних напрямків виробництва необхідно здійснювати за допомогою державної підтримки. Найбільш обтяжливим для бюджету держави є субсидування житлово-комунального господарства, що зумовлено важливою роллю, яку відіграє ця галузь в обслуговуванні населення, соціальним значенням її послуг та традиційною підтримкою підприємств з боку держави, що видно з табл. 1.

Таблиця 1

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах за 2012 – 2013 рр. [9]

Субвенція з державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії та послуг з централізованого водопостачання та водовідведення тарифам, що затверджувалися та/або погоджувалися органами державної влади чи місцевого самоврядування		
Роки	2012	2013
Передбачено тис. грн.	15 914 146,5	5 138 519,5
Виділено	14 442 755,1	2 052 458,2
Профінансовано	14 442 755,1	2 052 458,2
Використано	14 442 755,1	2 052 458,2
Відсоток поточного до попереднього	14,21 %	

Так, у 2012 році розмір субвенцій з державного бюджету місцевим бюджетам на погашення заборгованості з різниці в тарифах на теплову енергію, послуги з централізованого водопостачання та водовідведення, що вироблялися, транспортувалися та постачалися населенню, яка виникла у зв'язку з невідповідністю фактичної вартості теплової енергії та послуг з централізованого водопостачання та водовідведення тарифам, що затверджувалися та/або погоджувалися органами державної влади чи місцевого самоврядування, передбачався близько 16 млрд. грн., з яких профінансовано було близько 14,5 млрд. грн., у той час як на 2013 рік фінансування планувалося в три рази менше, а було профінансовано взагалі 14,21 % від суми попереднього року. Це свідчить про бажання держави перекрити борги попередніх років, які виникли в житлово-комунальних підприємствах в основному за енергоресурси та по платежах до бюджету в зв'язку з затвердженими органами місцевого самоврядування тарифами, нижчими за фактичну собівартість. Так, станом на 1 січня 2013 року, за даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, відшкодування фактичної собівартості в тарифах для населення по базових підприємствах галузі в Україні коливалося: на тепlopостачання – від 50,2 % в Рівному до 81 % в Харкові, на

водопостачання – від 49,8 % в Харкові до 94 % в Запоріжжі, на водовідведення – від 44,2 % в Києві до 100 % в Запоріжжі, на утримання будинків та прибудинкових територій – від 72,5 % в Полтаві до 100 % по 11 областях України. Однак, як ми бачимо з табл. 1, у зв'язку з обмеженістю бюджетних ресурсів держава не в змозі постійно в повному обсязі компенсувати різницю, спричинену такою тарифною політикою. Бажання житлово-комунальних підприємств якимось чином перекрити збиткову діяльність також породило такий компенсаторний механізм, як «перехресне субсидування» суть якого полягає у формуванні тарифів для комерційних підприємств на значно вищому рівні, ніж для бюджету і населення. Така тарифна політика, породжена, перш за все, втручанням державних органів влади в ціноутворювальні процеси, по-перше, спричинила масову відмову від послуг комунальних підприємств, по-друге, здійснила перекося у формуванні цін на продукцію, в собівартість якої лягають завищені витрати на житлово-комунальні послуги. Ідентична ситуація простежується в тарифній політиці при формуванні тарифів на газ та електричну енергію. Так, тарифи на електроенергію відповідно до постанови НКРЕ на початок 2013 року для населення коливалися залежно від споживання в межах від 0,2154 грн. до 0,9576 грн. за 1 кВт. год., тоді як для підприємств залежно від класу напруги вони коливалися від 0,9733 до 1,2389 грн. з ПДВ. Вартість газу для населення також зростала залежно від обсягів споживання і коливалась від 0,7254 до 2,9541 за 1 м. куб., тоді як для підприємств було встановлено граничну ціну на рівні 3,509 грн за 1 м. куб. (без урахування ПДВ, збору до затвердженого тарифу на природний газ у вигляді цільової надбавки на транспортування, розподіл і постачання природного газу за регульованим тарифом), тобто в кінцевому результаті вартість залежно від областей зростала ще приблизно в 1,5 разу. Дія такої тарифної політики призводить до того, що витрати, понесені підприємствами по виплаті за енергоресурси та комунальні послуги, перекладаються через ціни на плечі споживачів.

Отже, застосування державою методу прямого субсидування впливає на ціноутворення зі знижувачим ефектом, а метод втручання та обмеження в ціноутворенні, що провокує «перехресне субсидування» в енергетичній та житлово-комунальній галузі, через перерозподільчі процеси здорожчує продукцію.

Економічне зростання, що трансформується в додатковий приріст валового внутрішнього продукту, створює передумови для збільшення як дохідної, так і видаткової частин бюджету. Як видно з табл. 2, видаткова частина зведеного бюджету України відносно ВВП за період з 2008 року по 2012 рік коливається в межах 31-35 %. Починаючи з 2009 року, видатки бюджету показують висхідну динаміку впродовж чотирьох років. Так, в 2010 році зростання видаткової частини порівняно з 2009 роком становило 23 %, в 2011 році видатки стали більшими, ніж у попередньому році, на 10,3 %, а в 2012 році їх зростання порівняно з попереднім 2011 роком становило 18,1 %, тобто за п'ять років видаткова частина зведеного бюджету України зросла на 59,3 %, або на 183,3 млрд. грн.

Таблиця 2

Видатки зведеного бюджету з 2008 по 2012 роки [9]

Роки	2008	2009	2010	2011	2012
Видатки, млн. грн.	309203,7	307399,4	377842,8	416853,6	492454,7
Загальнодержавні функції	30829,2	33156,0	44902,5	49874,7	54590,2
Оборона	11733,0	9663,3	11347,1	13242,2	14486,9
Громадський порядок, безпека та судова влада	27080,9	24346,1	28825,6	32637,7	36681,2
Економічна діяльність	51322,4	39753,0	43832,4	57124,1	62377,4
Охорона навколишнього природного середовища	2764,7	2538,8	2872,4	3890,7	5297,9
Житлово-комунальне господарство	8968,5	7498,1	5431,3	8679,3	20059,6
Охорона здоров'я	33559,9	36564,9	44745,4	48961,6	58453,9
Духовний та фізичний розвиток	7916,1	8330,2	11525,4	10754,9	13639,6
Освіта	60959,4	66773,6	79826,0	86253,6	101560,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	74069,7	78775,4	104534,9	105434,8	125306,9
Видатки (відсотків до ВВП):	32,6	33,7	34,9	31,7	35,0

Збільшення видаткової частини спричинило структурні зрушення у складі видаткової частини бюджету країни. За п'ять років зростання витрат на загальнодержавні функції становило 77,1 %, витрати на оборону зросли меншими темпами – на 23,5 %, витрати на громадський порядок, безпеку та судову діяльність зросли на 35,5 %, незначне зростання витрат на економічну діяльність відбулося на 21,5 %, значно зросли витрати держави на охорону навколишнього природного середовища – на 91,6 %, найбільше зростання видаткової частини в зв'язку з вищевикладеними причинами відбулося в галузі житлово-комунального господарства і становило 123,7 %, видатки на охорону здоров'я зросли на 74,2 %, на 72,3 % збільшилось фінансування на духовний та фізичний розвиток, видатки на освіту зросли на 66,6 %, майже такими ж темпами збільшилися видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення – зростання становило 69,2 %. Зростання видаткової частини трансформувалося через збільшення доходів населення у витратну частину, зокрема, з якої 83,8 % в 2011 році було витрачено на придбання товарів та послуг що видно з рис. 1, 2.

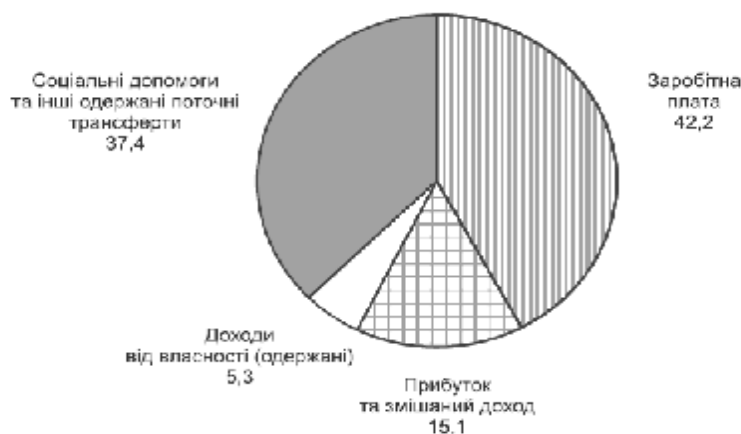

Рис. 1. Структура доходів населення в 2011 році [9]

Рис. 2. Структура витрат і заощаджень населення в 2011 році [9]

Найбільшу питому вагу в структурі доходів населення 2011 року займають заробітна плата – 42,2 % та соціальні допомоги з іншими трансфертами – 37,4 % (табл. 2). Відсоток прибутку та змішаний дохід становлять 15,1 %, незначною є питома вага доходів від власності – 5,3 %. Висока питома вага витрат населення на товари та послуги а також незначний приріст фінансових активів свідчать про низькі фінансові можливості населення та про те, що основна частина громадян України витрачає більшість отриманих коштів на щоденні нагальні потреби (рис. 2).

Таблиця 2

Питома вага трансфертів у структурі доходів населення з 2008 по 2012 роки [9]

Роки	2008	2009	2010	2011	2012
Доходи	845641	894286	1101175	1266753	1407197
Одержані поточні трансферти	319683	364572	423741	469386	526944
Відсоток трансфертів до доходів	37,8%	40,8%	38,5%	37,1%	37,4%

Високий рівень соціальних виплат у структурі доходів населення свідчить про гуманність та бажання держави досягнути високих соціальних стандартів, але викликає занепокоєння їх майже ідентичність порівняно з відсотком заробітної плати.

У процесі формування бюджету за останні роки відбулися такі структурні зрушення видаткової частини бюджету держави:

- По-перше, відбулося реальне зростання загальної суми видаткової частини бюджету, яке частково трансформується в підвищення купівельної спроможності населення. Разом з абсолютним відбулося відносне зростання загальної суми видатків, оскільки збільшилась їх частка відносно обсягів ВВП.

- По-друге, з-поміж структурних змін у видатках держави, насамперед, слід відзначити випереджальне зростання витрат на підтримку житлово-комунального господарства через механізм субвенцій з державного бюджету на погашення заборгованості з різниці в тарифах та на охорону навколишнього природного середовища.

- По-третє, викликає занепокоєння незначне зростання видатків на оборону і витрат на громадський порядок, безпеку та судову діяльність, що може спричинити низьку якість виконання покладених на них обов'язків, а також зростання корупційної складової.

- По-четверте, незначне зростання фінансування економічної діяльності свідчить про зменшення прямого державного субсидування економіки і впливу держави на економічні процеси, та на ціноутворення зокрема.

Варто звернути увагу також на ще один важіль впливу на ціни у видатково-бюджетному механізмі, такий як державні замовлення. В умовах ринку це надзвичайно важливий важіль регулювання співвідношення попиту і пропозиції, а відтак, і ціновий регулятор. Ефективне застосування цього механізму полягає у вчасному та оперативному впливі як з боку попиту, так і з боку пропозиції держави в особі повноцінного учасника ринку. Впливаючи на попит, держава закуповує стратегічні товари в державний резерв, чим, з одного боку, стримує можливе падіння цін на продукцію вітчизняного виробника та зменшує надлишкову спекуляцію, а також формує продовольчу безпеку держави та стимулює конкуренцію серед можливих постачальників таких товарів. З другого боку, маючи достатньо великі запаси товарів, держава може бути повноправним гравцем на ринку й стримувати небажане зростання цін через здійснення інтервенції на ринок певної частини державних запасів. Поставки продукції для державних потреб забезпечуються за кошти Державного бюджету України та інших джерел фінансування, що залучаються для цього, у порядку, визначеному законом [10]. У 2012 році обсяг державних закупівель дорівнював 571 млрд. грн., тоді як на здійснення державних закупівель товарів, робіт і послуг за 2011 рік було витрачено 135 млрд. 885,3 млн. грн. Можливість застосування цього ефективного важеля впливу напряму залежить від фінансових можливостей держави.

Висновок. Видатково-бюджетний вплив на ціни здійснюється за наступними напрямками. По-перше, держава визначає види товарів, робіт та послуг, які повинні бути доступними різним верствам населення, та надає субсидії за рахунок бюджетних коштів, що, в свою чергу, впливає на здешевлення субсидованої продукції і ціни на неї встановлюються нижчими за рівноважні. По-друге, державні трансферти населенню збільшують наявний дохід, а відповідно, і обсяг споживання домашніх господарств, впливаючи на сукупний попит з подальшою дією на макроекономічний рівень цін. По-третє, макроекономічний вплив на ціни відбувається через формування державного замовлення та діяльність державних органів на товарно-сировинних біржах. Виступаючи як покупець, держава в короткостроковому періоді впливає на розширення сукупного попиту, чим підвищує загальний рівень цін, а проводячи оперативні товарні інтервенції, запобігає некерованим ціновим шокам. Однак активне використання державного замовлення як оперативного регулятора рівня цін ускладнюється обмеженістю джерел фінансування.

Видатки із бюджету на державне споживання та трансферти у короткостроковому періоді підвищують сукупний попит і макроекономічний рівень цін, а в довгостроковому, оскільки є наслідком фіскальної політики держави, можуть гальмувати економічний розвиток.

Список використаної літератури

1. Кейнс Дж. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. Кейнс ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1978. – 476 с.
2. Фридман М. Количественная теория денег / М. Фридман ; пер. с англ. – М. : Эльф пресс, 1996. – 131 с.
3. Семюелсон Пол А. Макроекономіка / Пол А. Семюелсон, Вільям Д. Нордгауз ; пер. з англ. – К. : Основи, 1995. – 544 с.
4. Пінішко В. С. Ціни і ціноутворення : навч.-метод. посіб. / В. С. Пінішко, Т. В. Мединська. – Львів, 2009. – 56 с.
5. Литвиненко Я. В. Сучасна політика ціноутворення : навч. посіб. / Я. В. Литвиненко. – К. : Вид. центр МАУП, 2010. – 212 с.
6. Артус М. М. Формування механізму ціноутворення в умовах ринкової економіки / М. М. Артус. – Тернопіль, 2010. – 54 с.
7. Шкварчук Л. О. Ціноутворення : підручник / Л. О. Шкварчук – К. : Кондор, 2008. – 460 с.
8. Научные основы планового ценообразования: теория и методология / [под ред. В. П. Дьяченко]. – М. : Наука, 1968. – 328 с.
9. Статистичний щорічник України за 2012 рік. [за ред. Осауленка О. Г.]. – К. : Держ. служба статистики України, 2012.
10. Податковий кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011, № 13–17.

References

1. Keynes, J. (1978) General theory of employment, percent and money. Moscow: Prohress, 476 p.
2. Frydman, M. (1996) Quantity theory of money. Moscow: El'f press, 131 p.
3. Semyuelson, Pol A. and Nordhauz, Vil'yam D (1995) Macroeconomics. Kyiv: Osnovy, 544 p.
4. Pinishko, V. S. and Medyn'ska, T. V. (2009) Prices and price formation. L'viv, 56 s.
5. Lytvynenko, Ya. V. (2010) Modern policy of price formation. Kyiv: Vyd. tsentr MAUP, 212 p.
6. Artus, M. M. (2010) The formation of price mechanism in the conditions of market economy. Ternopil', 54 p.
7. Shkvarchuk, L. O. (2008) Price formation. Kyiv: Kondor, 460 p.
8. Scientific bases of planned price formation: theory and methodology (1968). In: V. P. D'yachenko (Ed.). Moscow: Nauka, 328 p.
9. Statistic annual of Ukraine for 2012. (2012). In: Osaulenka O. H. (Ed.). Kyiv: Derzh. sluzhba statystyky Ukrayiny.
10. Tax code of Ukraine (2011). *Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (VVR)*, 13–17.

Стаття надійшла до редакції 12.04.2014.

Відомості про авторів

В. В. Лашак, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів, ПВНЗ «Буковинський університет».

Ю. В. Козуб, ПВНЗ «Буковинський університет».